

Теорія електропровідності Дебая – Онзагера

Передумови

- Перше пояснення відхилень експериментальної від теоретичної концентраційної залежності електропровідності було запропоновано ще в теорії дисоціації Арреніуса:

$$\chi = \lambda^{\infty} \cdot C \cdot \alpha$$

і пов'язано з уявленням про неповну дисоціацію розчиненої речовини ($\alpha < 1$). Проте наведене співвідношення справедливе тільки в дуже розведених розчинах (ним і користуються при визначенні ступеню дисоціації).

У більш концентрованих розчинах рівняння не тільки не точне, але й невірне. Дійсно, якщо перетворити рівняння для K_D за умов $\alpha \rightarrow 1$, то

$$K_D = \frac{\alpha^2 C}{1 - \alpha} \quad \text{при } \alpha \rightarrow 1 \quad \text{отримаємо } K_D \cdot \frac{1 - \alpha}{\alpha} = \alpha C$$

Теорія електропровідності Дебая – Онзагера.

- Ґрунтується уявленнях про будову електролітів (теорія Дебая - Гюккеля), причиною відхилень дослідних даних від співвідношення $\chi = \lambda \cdot C$ є електростатична взаємодія між зарядженими іонами.
- Формальним результатом теорії електропровідності Дебая-Онзагера є рівняння

$$\lambda_C = \lambda^\infty \cdot \alpha \cdot f_\Lambda$$

де α – ступінь дисоціації, $f_\lambda < 1$ – коефіцієнт електропровідності, за змістом схожий з коефіцієнтом активності, є поправкою до рівняння електропровідності ідеального електроліту. Для слабких електролітів $\alpha < 1$, $f_\lambda \rightarrow 1$, тобто маємо варіант, коли діє співвідношення Арреніуса. У сильних електролітах $\alpha \approx 1$, і електропровідність відповідає співвідношенню Дебая – Онзагера.

Вплив будови електролітів на електропровідність

1-Електрофоретичний ефект гальмування: кожний іон рухається в напрямі, протилежному руху своєї іонної атмосфери, і на цей рух діє **механічний опір** середовища. Ефект має дві складові: механічне гальмування нерухомого середовища, і додаткове гальмування за рахунок зустрічного руху середовища.

2- Ефект релаксації. Під час руху в електричному полі іонна атмосфера безперервно перебудовується і оновлюється з деякою кінцевою швидкістю, тобто утворюється із запізненням по відношенню до центрального іона. В результаті його положення під час руху зміщене щодо центру іонної атмосфери з протилежним зарядом. Таким чином виникає **електростатичний опір** руху центрального іона. Кількісна характеристика цього механізму - **час релаксації (або утворення) іонної атмосфери:**

$$\tau_{PEJ} = \frac{k_{TP} \cdot r_A^2}{kT}$$

де k_{TP} – коефіцієнт тертя, r_A – радіус іонної атмосфери. Для 1-1 електроліту матимемо $\tau_{TP} \approx 10^{-10}/C$ секунд.

Вплив будови електролітів на електропровідність: рівняння Онзагера

- Перше наближення теорії Дебая-Онзагера відповідає умовам першого наближення теорії Дебая-Гюккеля ($C \leq 10^{-3}$ М), враховує сумарну дію електрофоретичного і релаксаційного ефектів і має вигляд

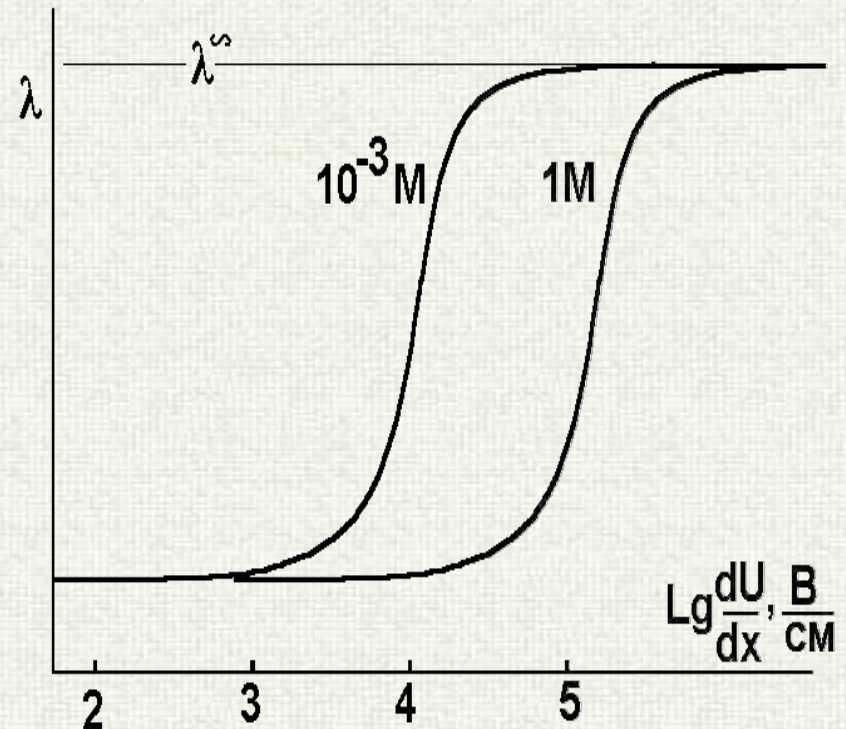
$$\lambda = \lambda_{\infty} - \lambda_{\infty} \cdot a \cdot \sqrt{C} - b \cdot \sqrt{C}$$

де a , b – складні вирази з констант (ε , ε_0 , z_1 , z_2 , e , v_1^0 , v_2^0), T .
Для електроліту 1-1 при 25°C $a \approx 0.224$, $b \approx 50.5$.

З рівняння видно, що **еквівалентна електропровідність в області першого наближення лінійно залежить від кореня квадратного з концентрації, тобто відповідає експериментальним даним Кольрауша**

Аномалія електропровідності. Ефект Віна

- У 1928 р. Віном було виявлено аномалію електропровідності λ при коротких, але потужних імпульсах струму (великі струми і напруга). При досягненні **певної напруженості поля виникає стрибок електропровідності**. Критична напруженість поля, при якій виникає стрибок, тим більша, чим вище концентрація електроліту.
- При великій напруженості поля dU/dx (10^4 - 10^6 В/см) іон рухається так швидко, що іонна атмосфера через повільність утворення не встигає сформуватися навколо нього. Тоді ефект релаксації зникає повністю, а з електрофоретичного ефекту зникає гальмування, зв'язане із зустрічним рухом іонної атмосфери.

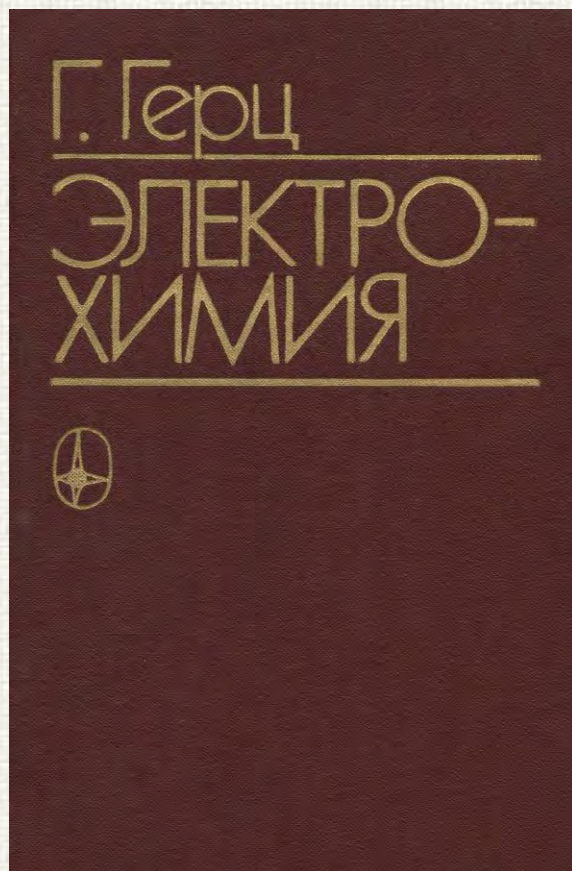
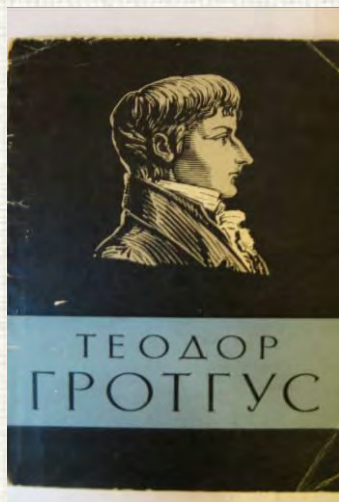

Залежність еквівалентної
електропровідності
від напруженості електричного поля

Аномалія електропровідності. Ефект Дебая-Фалькенгагена

- Ефект був передбачений теоретично, а потім виявлений дослідно. Ефект полягає в тому, що **еквівалентна електропровідність електроліту, виміряна на змінному струмі, стрибкоподібно зростає при досягненні певної частоти.**
- Механізм ефекту фактично аналогічний попередньому. При критичній частоті f_{KP} за половину періоду змінного струму $\tau_{KP} = 1/2 f_{KP}$ іон проходить шлях $v_{KP} \cdot \tau$. Чим вище частота (тобто менший напівперіод), тим менший шлях проходить іон за напівперіод. Якщо частота коливань напруги перевищує критичну f_{KP} , іон проходить за напівперіод шлях, менший від радіусу іонної атмосфери, тобто коливається усередині неї. Сама іонна атмосфера при цьому не руйнується і не перебудовується. Тому електрофоретичне (механічне) гальмування залишається незмінним, а релаксація (електростатичне гальмування) – зникає.

Теорія електропровідності : сучасний стан.

ДИФУЗІЯ В РОЗЧИНАХ ЕЛЕКТРОЛІТІВ

Зміст

- 1. Дифузія в розчинах електролітів.**
- 2. Стаціонарні умови. Перший закон Фіка**
- 3. Нестационарна дифузія. Другий закон Фіка**
- 4. Дифузійний потенціал.**
- 5. Співвідношення Нернста-Ейнштейна**
- 6. Формула Планка-Гендерсона**
- 7. Елімінування дифузійного потенціалу.**

Закони Фіка

Фік Адольф
(1829-1901)

Немецький вчений- фізіолог. Вивчав фізику і математику в Марбурзькому університеті, потім медицину. З 1852 по 1868 р. – асистент, надалі професор анатомії та фізіології в Цюріху (Швейцарія), після цього 31 рік керував кафедрою фізіології у Вюрцбургу (Германія). Відомий в історії кардіології, автор першої монографії «Медицинська фізика», в якій розглядались питання біофізики – гідродинаміка циркуляції крові, теплові процеси в організмі людини, фізіологія і механіка стискання м'язів і т.і. В 1855 р. Надрукував статті з математичної теорії дифузії, в яких вперше наведені рівняння стаціонарної і нестаціонарної дифузії (**1-е і 2-е рівняння Фіка**), які стали класичними

Дифузія в розчинах електролітів.

Стаціонарні умови

Дифузія – перенесення іонів або молекул під дією градієнта концентрації. Швидкість дифузії (**густина дифузійного потоку**, [моль/(с·см²)] визначається **рівнянням стаціонарної дифузії (рівнянням 1-го закону Фіка)**

$$g = -D \frac{dC}{dx}$$

- де D [см²/с] – коефіцієнт дифузії, який дорівнює густині дифузійного потоку речовини при одиничному градієнті концентрації, $dC/dx = 1$ моль/см⁴. Негативний знак потоку означає, що він завжди направлений проти градієнта, тобто у бік меншої концентрації.

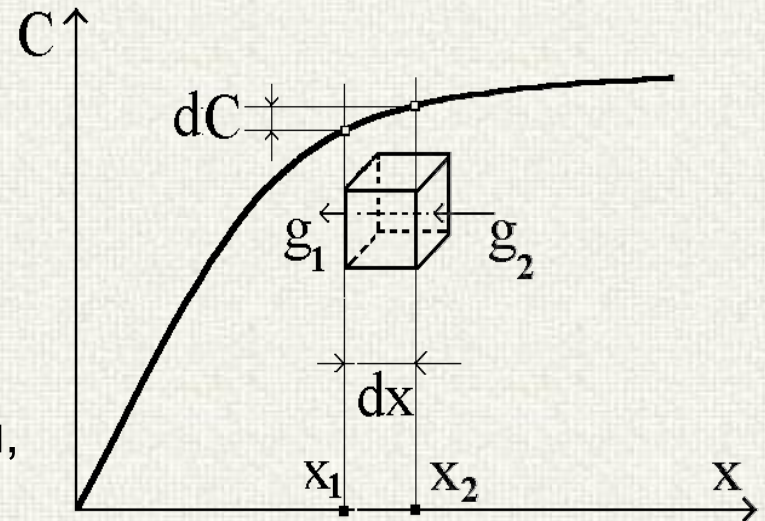
Дифузія є частковим наслідком другого закону термодинаміки («у замкненій системі самодовільні процеси йдуть у напрямку зменшення вільної енергії системи»). Джерело потенційної енергії, що викликає дифузію, – неоднорідний розподіл речовини, тобто градієнт концентрації dC/dx , який відіграє роль «сили», що викликає рух частинок. Дифузія - самодовільний процес вирівнювання концентрацій в замкненому об'ємі. Концентраційні неоднорідності в хімічних системах виникають як наслідок протікання процесів утворення або витрачання речовин в електродних реакціях.

Нестаціонарна дифузія

Нестаціонарна дифузія виникає в умовах, коли концентрація речовини нелінійно розподілена в об'ємі. Термін «нестаціонарна дифузія» означає, що дифузійні потоки і концентраційний профіль $C(x)$ безперервно **змінюються з часом**.

Розглянемо деяку область розчину з концентрацією, що нелінійно змінюється, уздовж однієї координати (x). Для кубу з ребром dx вирази для дифузійних потоків через ліву і праву межі запишемо як:

$$g_1 = -D \left(\frac{dC}{dx} \right)_1 \quad g_2 = -D \left(\frac{dC}{dx} \right)_2$$

До рівняння нестаціонарної дифузії

Нестаціонарна дифузія: 2-ий закон Фіка

Різниця між цими потоками, якщо її розділити на dx , є швидкістю накопичення або витрачання речовини в кубіку:

$$\frac{1}{dx}(g_2 - g_1) = \frac{\Delta m}{\Delta \tau \cdot (S \cdot dx)} \rightarrow \frac{\partial C}{\partial \tau}$$

де $S=(dx)^2$ – площа перетину кубика уздовж потоку, $S \cdot dx=dx^3$ – його об'єм. Цю ж різницю можна надати через дифузійні потоки

$$\frac{1}{dx}(g_2 - g_1) = \frac{1}{dx} \left[-D \left(\frac{dC}{dx} \right)_2 + D \left(\frac{dC}{dx} \right)_1 \right] = D \frac{\partial^2 C}{\partial x^2}$$

Порівнюючи два останні вирази, отримаємо одновимірне **рівняння нестаціонарної дифузії (або рівняння 2-го закону Фіка)** :

$$\frac{\partial C}{\partial \tau} = D \frac{\partial^2 C}{\partial x^2}$$

Аналіз рівняння другого закону Фіка

Визначення: Швидкість зміни концентрації в деякій точці x даної області пропорційна ступеню кривизни концентраційного профілю $C(x)$, який надано другою похідною d^2c/dx^2 в цій точці.

$$\frac{\partial C}{\partial \tau} = D \frac{\partial^2 C}{\partial x^2}$$

Дійсно, якщо кривизна нульова (тобто концентраційна залежність $C(x)$ має вигляд прямої лінії, $dC/dx = \text{const}$, а $d^2C/dx^2 = 0$), дифузійні потоки g_1 і g_2 рівні між собою, і концентрація в кубіку не змінюється з часом, що є ознакою стаціонарності процесу.

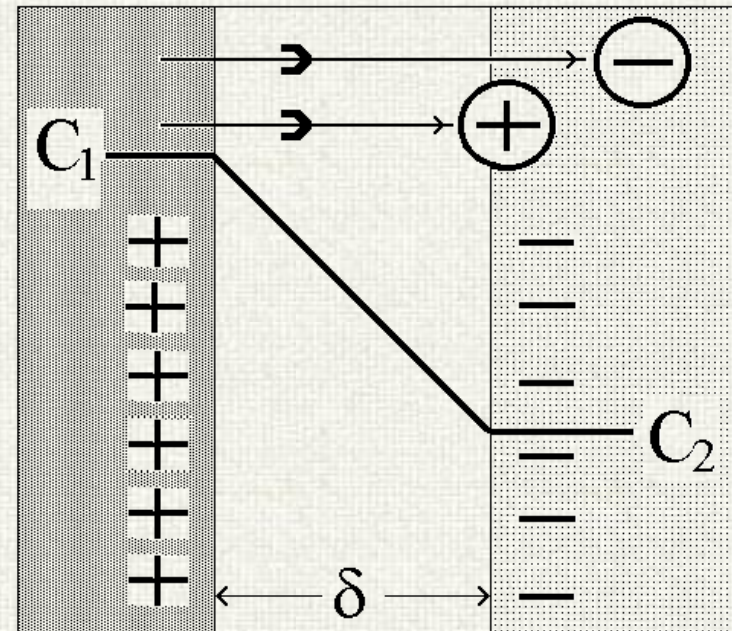
Дифузія в розчинах електролітів.

■ Дифузія іонів в електролітах складніша, ніж дифузія нейтральних молекул, оскільки заряджені іони взаємодіють між собою електростатично і це впливає на швидкість дифузії.

На межі двох розчинів, що містять один і той же повністю дисоційований електроліт з різними концентраціями, $C_1 > C_2$ виникає шар товщиною δ ,

в якому формується градієнт концентрації $(C_1 - C_2)/\delta$.

У відповідності з першим законом Фіка обидва типи іонів повинні рухатись з різними швидкостями, оскільки у них різні фізичні рухливості і коефіцієнти дифузії.

Дифузійний перенос іонів через межу між розчинами бінарного електроліту з різними концентраціями. Довжина стрілок пропорційна швидкості руху іонів.

Дифузійний потенціал : визначення

- *Наприклад*, якщо аніон має вищу рухливість, то після утворення контакту права сторона межі набуде надлишкового негативного заряду, а ліва – позитивного і на межі виникає стрибок потенціалу. Всередині шару δ електричне поле dE/dx надалі гальмуватиме «швидкі» негативні іони і прискорить «повільні» позитивні. Цей стрибок потенціалу носить назву «**дифузійний потенціал**», значення якого встановлюється таким, щоб швидкості обох видів іонів вирівнювались.
- Таким чином, **дифузійний потенціал запобігає порушенню електронейтральності** і забезпечує перенесення через межу двох розчинів однакової кількості зарядів обох знаків, не дивлячись на різні рухливості іонів.

Співвідношення Нернста-Ейнштейна

- Для кожного виду іонів коефіцієнт дифузії D і рухливість v^0 зв'язані між собою **співвідношенням Нернста-Ейнштейна**

$$D = v^0 \left(\frac{RT}{zF} \right)$$

З урахуванням виразу для електрохімічної рухливості іона (еквівалентної електропровідності)

$$\lambda^0 = v^0 \cdot F$$

всі три характерні транспортні константи іонів D , λ^0 і v^0 однозначно пов'язані між собою

Дифузійний потенціал.

- В процесі дифузії на іони діють дві сили – градієнт концентрації і градієнт напруженості електричного поля усередині перехідного шару з дифузійним стрибком потенціалу. Для бінарного електроліту з урахуванням $v^+ = v^-$ (при наявності дифузійного потенціалу), отримаємо вирази, що складуть систему рівнянь:

$$v_+ = -v_+^0 \cdot \frac{RT}{z_+ F} \cdot \frac{1}{C_+} \cdot \frac{dC_+}{dx} - v_+^0 \cdot \frac{dE}{dx} \quad v_- = -v_-^0 \cdot \frac{RT}{z_- F} \cdot \frac{1}{C_-} \cdot \frac{dC_-}{dx} + v_-^0 \cdot \frac{dE}{dx}$$

Розв'язання надає вирази для ефективного **коефіцієнту дифузії електроліту D_{eff}** і **дифузійного потенціалу E_D**

$$D_{eff} = \frac{(z_+ + z_-) \cdot D_+ \cdot D_-}{z_+ D_+ + z_- D_-} \quad E_D = \frac{z_+ D_+ - z_- D_-}{z_+ D_+ + z_- D_-} \cdot \frac{RT}{F} \ln \left(\frac{C_2}{C_1} \right) = (t_+ - t_-) \cdot \frac{RT}{F} \ln \left(\frac{C_2}{C_1} \right)$$

Останній вираз – **формула Планка-Гендерсона** для дифузійного потенціалу на межі розчинів однієї речовини з двома різними концентраціями.

Дифузійний потенціал: аналіз формули Планка - Гендерсона

- При однакових значеннях чисел переносу обох іонів $t^+ = t^-$ (або коефіцієнтів дифузії $D^+ = D^-$, або електропровідностей $\lambda^0_+ = \lambda^0_-$) **дифузійний потенціал не виникає**. Приклад - електроліт KCl.
- Знак дифузійного потенціалу (тобто розташування знаків заряду обкладинок подвійного електричного шару) залежить від чисел перенесення катіона і аніона (точніше, від знаку їх різниці).
- Максимальний дифузійний потенціал має місце в електролітах з числами переносу іонів, які значно різняться між собою, тобто в кислотах і лугах, мінімальний дифузійний потенціал – в солях.
- Найбільший E_D виникає на спеціальних іонообмінних мембранах, в яких число переносу одного іона близьке до одиниці, протилежного – до нуля. Такий потенціал називають «**потенціал Доннана**»
- Для розрахунку E_D замість D можна застосовувати λ^0 або ν^0 .
- Для межі двох розчинів з однаковою молярною концентрацією двох речовин, які мають один загальний іон (наприклад HCl і KCl) теорія Планка-Гендерсона дає вираз

$$E_D = \frac{RT}{F} \ln \frac{(\lambda^0_+ + \lambda^0_-)_1}{(\lambda^0_+ + \lambda^0_-)_2}$$

Елімінавання дифузійного потенціалу.

- При вимірюванні потенціалу електроду, що знаходиться в одному розчині (концентрація C_1), за допомогою електроду порівняння в іншому розчині (концентрація C_2) виникає дифузійний потенціал.
- Для його ослаблення в ланцюг включають проміжний розчин KCl зі значно більшою концентрацією C_3 ($C_3 \gg C_1, C_2$). Внаслідок цього замість однієї межі розділу розчину з двома концентраціями (наприклад, $HCl\ C_1/C_2$) утворюються дві межі ($HCl|KCl, C_1|C_3|C_2$).
- Два нових дифузійні потенціали матимуть протилежні знаки, оскільки HCl дифундує із крайніх камер в середню і в сумарну виміряну ЕРС буде включена їх різниця, і якщо вони близькі за абсолютним значенням, то ця різниця буде близька до нуля.

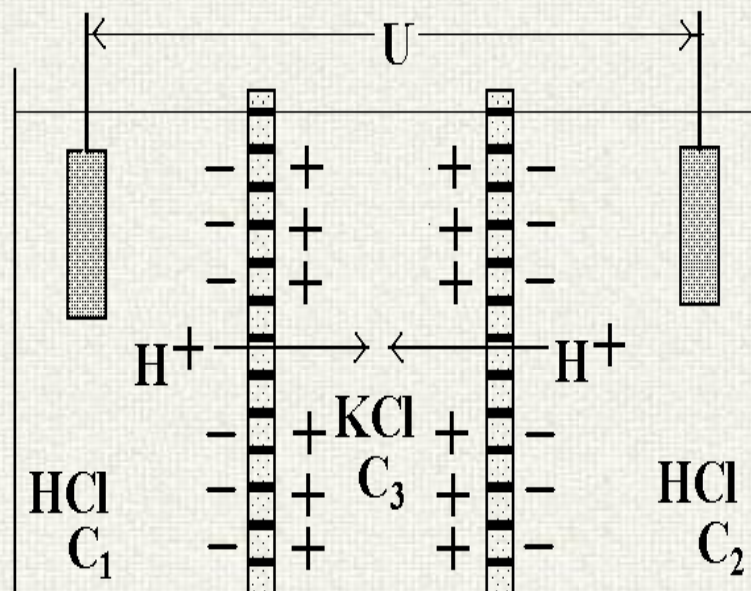

Схема нейтралізації дифузійного потенціалу при вимірюванні ЕРС